

INFORME SOBRE DONES I ESPORTS

CULTURA
DEPORTIVA
CONSIDERACIONES
SOBRE LA ACTUALIDAD

**INFORME SOBRE
DONES I ESPORTS**

Css. Ciències

Aprovació: Ple, 27 setembre 2021

**CULTURA
DEPORTIVA
CONSIDERACIONES
SOBRE LA ACTUALIDAD**

Css. Ciències

Aprovació: Ple, 24 maig 2021

**CONSELL
VALENCIÀ
de CULTURA**

© Consell Valencià de Cultura, 2023

Museu, 3

46003 València

cvc@gva.es

Disseny: Estudio Paco Bascuñán

Impressió: Arts Gràfiques Soler, S. L.

No era la primera volta que el Consell Valencià de Cultura s'ocupava de la cultura esportiva, dels beneficis de l'activitat física i de la pràctica dels esports (per exemple en sengles informes de 2006 i 2008), però en 2021, en l'excepcionalitat de la pandèmia, amb el risc sanitari i els confinaments, la salut es va convertir en una de les grans preocupació de la societat.

Fruit d'aquell interès, el CVC va aprovar dos documents. En maig, el titulat *Cultura deportiva. Consideraciones sobre la actualidad*. La informació que van aportar en els atletes i professors Recaredo Agulló i José Campos va ser important en l'informe final. I en setembre, a partir de la taula redona *Dones i Esports* feta en juny amb expertes en la qüestió, el titulat amb aquest mateix nom.

La taula redona s'havia retransmés per *streaming* amb la participació de Tere Saurí, esportista i docent, Anna Gimeno, periodista i sociòloga, Chus López, professora i atleta, i Antonio Santos, professor de Sociologia. La podeu veure sencera en el canal de YouTube de la institució i vos recomanem sincerament que ho feu. <https://www.youtube.com/watch?v=xilFM7Raurk>

Els dos informes, per descomptat, estan disponibles en la web del CVC. Però hem decidit publicar-los ara també en paper amb caràcter excepcional, perquè pensem que tenen un interès que transcendeix la circumstància concreta del 2021.

D'una banda, perquè la democratització de la pràctica esportiva i de l'exercici físic en general té a veure amb canvis de fons de la societat que desborden les que abans eren fronteres o diferències més o menys visibles: classes socials, gèneres, edats, centres urbans i ruralia, per citar-ne algunes.

De l'altra, i particularment, perquè el CVC té un compromís amb la igualtat i els drets fonamentals de totes les persones. En l'informe *Dones i Esports*, per exemple, es conclou que queda camí per arribar a la igualtat real entre homes i dones, i que en aquest camí els mitjans de comunicació juguen un paper fonamental.

És la raó per la qual l'informe *Dones i Esports* inclou dos apartats específics dedicats a la comunicació. En el primer es parla del llenguatge que dona forma a les notícies i de les imatges que es mostren, perquè res d'això és innocu. La comunicació en l'àmbit de l'esport, que rep molta atenció i és considerada una referència per a tanta gent, juga un paper important en el desenvolupament de les persones més joves. Els professionals de la comunicació esportiva haurien de ser conscients de la seua

responsabilitat a favor de la igualtat real, per una informació no sexualitzada i sense biaix de gènere.

En el segon apartat s'inclouen algunes recomanacions i s'ofereix a les persones interessades un breu recull, a mode de guia, per a identificar alguns dels models comunicatius dubtosos que seria convenient repensar per tal de garantir el respecte als drets fonamentals de les dones.

Amb aquests propòsits volem fer arribar els dos informes als centres educatius i professionals, a les associacions esportives, a totes les entitats interessades, perquè sabem que una determinació tan ambiciosa requereix del concurs de la ciutadania i molt especialment de les noves generacions.

Tant de bo vos servisquen.

Dolors Pedrós Company

Presidenta del Consell Valencià de Cultura

INFORME SOBRE DONES I ESPORTS

Css. Ciències

Aprovació: Ple, 27 setembre 2021

El lideratge de les dones, incloses les joves, és vital davant la necessitat urgent de reconstruir de la millor manera possible després de la COVID-19... Hem de fer passos grans i decidits, no passos graduals.

Phumzile Mlambo-Ngcuka, Secretària General Adjunta de les Nacions Unides

Més d'un em va dir que era bona, però no prou, però jo vaig decidir continuar lluitant.

Sandra Sánchez. Karateka. Primera guanyadora de l'Or olímpic en la modalitat karate. Tòquio. 2021

1. Antecedents

El Consell Valencià de Cultura ha posat atenció a l'esport en diferents ocasions: Informe *El ejercicio físico y algunos aspectos del deporte* al 2006, Informe sobre *El uso de la bicicleta como medio de transporte urbano*, al 2008 i més recentment a l'Informe *Cultura Deportiva. Consideraciones sobre la actualidad*, aprovat en sessió Plenària, al maig de 2021.

D'altra banda, són nombrosos els informes, declaracions i resolucions que el CVC ha dedicat al reconeixement i la visibilització específica de la tasca de les dones a l'àmbit de la Cultura —en les seues múltiples manifestacions—, que fan palesa la voluntat del CVC de contribuir a la consecució de la plena igualtat entre homes i dones i treballar per l'eliminació de qualsevol tipus de barreres que puguen constituir una minva als drets fonamentals de les persones.

Part d'eixe compromís queda reflectit, entre d'altres, en aquest recull de documents:

- Informe sobre la *Percepción Cultural de la Mujer, la Igualdad y la Equidad como reto permanente*. 2015
- Informe *Mujer y Ciencia*. 2017
- Informe sobre *La visibilidad de la mujer en los libros de texto*. 2018

- Declaración sobre Arte y Mujer*. 2018
- Informe sobre la mujer en la tecnología*. 2019
- Informe sobre el Observatorio de Género en la Cultura*. 2020
- Informe sobre els models educatius i estereotips de gènere a la primera infància*. 2020
- Informe sobre la situació de la Cultura Valenciana com a conseqüència de la Covid-19*. 2020
- Informe Dones investigadores científiques en temps de Coronavirus*. 2021

2. Raons de l'informe

El CVC, atent a la presència creixent de l'esport en la vida de les persones, la seua incidència en el benestar físic i mental de la població, els seus beneficis des del punt de vista social, i conscient de la significativa incorporació de les dones a l'esport i el relleu de la participació femenina en les diferents modalitats i categories esportives, així com l'impacte dels guanys aconseguits per les dones als esports competitiu i la positiva repercussió d'aquest guanys en el camí cap a la igualtat –amb la creació de referents femenins per a les actuals, i les noves generacions–, pren la decisió d'abordar un informe sobre l'univers esportiu, en aquest cas centrat en la perspectiva DONES I ESPORTS.

Donant continuant a la línia de treball encetada al novembre de 2020, amb el *Cicle de Diàlegs Cultura i Pandèmia*, –un espai d'anàlisi i debat, en format de taules rodones retransmés en xarxa, sobre els impactes de la Covid-19 al món de la Cultura–, el CVC ha volgut incorporar als debats altres aspectes no necessàriament lligats als efectes de la malaltia.

Baix el títol genèric de *Diàlegs des del Consell Valencià de Cultura*, s'ha mantingut un espai de debat, un contacte directe i fluit amb diferents sectors de la societat valenciana. Així, al mes de juny de 2021, es va programar la taula rodona *Dones i Esport*, que va comptar amb la valuosa presència de quatre veus autoritzades, quatre visions des de diferents vessants: la coeducació i l'esport federat, amb Chus López Cañete, docent i esportista; la pràctica del futbol professional femení, amb Tere Saurí, docent, exfutbolista i entrenadora de futbol; la vessant acadèmica, amb Antonio Santos Ortega, professor i investigador; i la comunicació i el seus impactes, amb Anna Gimeno Berbegal, periodista i sociòloga.

La informació que tots quatre van facilitar ha estat imprescindible per a l'elaboració de les reflexions que tot seguit detallarem.

3. Una mirada a la història

Ja a l'antiga Grècia, es va estendre la pràctica de l'esport com a joc o activitat per gaudir d'una bona salut física i mental i per tal de millorar la qualitat de vida de les persones. Les dones, però, quedaven fora, no hi tenien permès participar. Des d'aleshores, i amb la creació dels Jocs en honor de la deessa Hera, al llarg dels segles, les dones han treballat amb tenacitat, coratge i imaginació, per obrir espais propis per a la pràctica i el gaudi de l'esport.

Als Jocs de la I Olimpíada, celebrats a Atenes, l'any 1896, no hi va haver cap presència femenina. Va ser als Jocs de París, l'any 1900, la primera vegada que les dones van poder participar d'aquesta competició esportiva amb un 2% d'entre 997 atletes (quatre dones en les categories de golf i tennis). La participació de les dones va anar augmentant però de manera insuficient i només autoritzada en poques categories. L'atletisme no es va poder incorporar fins molts anys després. Va ser gràcies a la fermesa d'Alice Meillat, i la creació de la Federació Internacional Esportiva Femenina –impulsora dels exitosos Jocs Mundials Femenins de París (1922), Goteborg (1926), Praga (1930) i Londres (1934)– que la Federació Internacional d'Atletisme (IAAF, més tard COI), dirigida per homes, es va sentir en la necessitat d'incloure la participació de les dones en un major nombre de categories, donada la gran l'acceptació popular dels Jocs Femenins i pel temor que el seu èxit poguera provocar una esclatxa a l'olimpisme.

Així, als Jocs de Montreal, al 1976, la participació femenina va suposar el 21% d'un total de 6.084 atletes. No obstant això, i fins el 2008, encara hi va haver països que prohibien la participació de dones a la competició. Va ser a les Olimpíades de Londres del 2012, que totes les delegacions van portar dones als seus equips, arribant a una participació del 44% d'un total de 10.929 esportistes.

L'esport olímpic ha necessitat 121 anys –un segle i quart, gairebé– per arribar a fregar la paritat als recents Jocs Olímpics de Tòquio, amb un 49% de dones.

No és una metàfora dir que la lluita de les dones a l'esport, ha estat part de la lluita per la igualtat.

4. Marc de referència normatiu

- La Constitució Espanyola de 1978, al seu article 14, declara la igualtat davant la llei, sense que pugua prevaldre cap discriminació per raó de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol condició o circumstància personal o social.
- Art. 43.3 de la Constitució: “els poders públics fomentaran l’educació sanitària, l’educació física i l’esport”.
- Ley 16/1983, de 24 d’octubre, de creació de l’Organisme Autònom Instituto de la Mujer, que redacta el “Primer Plan de Acción para la Igualdad de Oportunidades de las Mujeres” (1988-1990).
- Llei Orgànica d’Ordenació del Sistema Educatiu (LOGSE), 1990, Ministeri d’Educació i Ciència. Elabora un pla de formació del professorat en co-educació i aborda la creació de materials didàctics sobre educació física i esport.
- Consell Superior d’Esports, (CSD) organitza la “Primera Encuesta Nacional sobre Mujer y Deporte” (1990), amb la col·laboració del Instituto de la Mujer.
- Declaració Internacional de Brighton sobre la Dona i l’Esport. 1994.
- El Consell Superior d’Esports crea el programa “Dona i Esport”. 2005.
- Creació de la Subdirecció General anomenada “Dona i Esport”.
- Llei 3/2006 de 12 de maig, de la Generalitat, de Creació del Consell Valencià de l’Esport.
- Llei 2/2011, de 22 de març, de la Generalitat, de l’Esport i l’Activitat Física de la Comunitat Valenciana. Modificada en 2015 incorpora la perspectiva de gènere a l’esport (art. 19.3). Modificada en 2016 incorpora l’obligatorietat d’incloure a les directives de les federacions esportives almenys un 40% de persones de cada sexe (art. 65.4).
- Agenda de Desenvolupament Sostenible 2030, la igualtat és part integral de cadascun dels 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS), i queda específicament recollida a l’Objectiu 5. Signada en 2015.
- Decret 2/2018, de 12 de gener, del Consell, pel qual es regulen les entitats esportives de la Comunitat Valenciana. Amb articles específics dedicats a la igualtat entre homes i dones.
- Llei 20/2018, de 25 de juliol, de la Generalitat, del mecenatge cultural, científic i esportiu no professional a la Comunitat Valenciana.

- Decret Llei 2/2020, de 3 d’abril, de mesures urgents, en l’àmbit de l’educació, de la cultura i de l’esport, per a pal·liar els efectes de l’emergència sanitària provocada per la Covid-19.
- Proposició no de Llei relativa a la necessitat urgent de declarar l’activitat física i l’esport com a activitat essencial després de la crisi sanitària ocasionada per la COVID-19”. Febrer 2020, Congrés dels Diputats.
- EN TRÀMIT Avantprojecte de la Llei de l’Esport, que conté diverses mesures de gènere i igualtat. Estatal.
- EN TRÀMIT Projecte de Llei de la Generalitat Valenciana per ordenar l’exercici de les professions de l’esport.

5. L’estat de la qüestió

El marc legislatiu existent –succintament apuntat–, i les estimulants dades de participació femenina a les olimpíades de 2021, a Tòquio, no haurien d’enlluernar-nos, ja que no s’acaba d’instal·lar el seu correlat en la societat: la situació de les dones avança, però no al ritme i amb la solidesa que seria desitjable.

Els programes que, des de les diferents administracions promouen i fomenten l’esport, han estat i continuen estant fonamentals per al desenvolupament de l’esport amb perspectiva de gènere i que aquest puga arribar al major nombre possible de dones i en períodes diferents de la seua vida.

Alguns dels programes segons la seua implantació:

- El Consell d’Europa amb el programa EPAS, que fomenta les bones pràctiques entre els països membres i es centra entre altres coses en incorporar la perspectiva de gènere a les polítiques públiques i l’educació, així com l’elaboració d’estudis sobre la matèria.
- El Ministeri de Cultura i Esport, a través del Consell Superior d’Esports i les seues diverses iniciatives: “Dona i Esport”; “Pla Integral d’activitat física i esport” (amb èmfasi sobre programes de formació, difusió, sensibilització i visibilització, també en col·laboració amb les CCAA); el programa “Univers Dona” i “Univers Dona II”.
- La Direcció General d’Esport de la Generalitat Valenciana, amb el pla d’igualtat i foment de l’esport federat; programes de tecnificació esportiva; plans de subvencions a entitats locals per a promoure la incorporació de xiquetes i joves a

la pràctica d'esports tradicionalment considerats masculins (com ara, la pilota valenciana); i amb organització de jornades i cursos formatius.

- A l'àmbit municipal, gairebé totes les entitats locals solen comptar amb regidories que integren plans de foment de la igualtat d'una o altra manera. Depenent dels recursos disponibles i la sensibilitat, poden incloure programes d'esport amb perspectiva de gènere.
- L'Ajuntament de València –ciutat que acull la seu del CVC–, a través de la Fundació Esportiva Municipal (FEM), dona suport a la celebració d'activitats esportives femenines, jornades, la carrera 10KFem, entre altres, tot i no comptar, pel moment, amb un pla d'esport femení.
- La FEM va patrocinar la realització dels documentals *Campeonas Invisibles* (2015), i *Campeonas sin límites* (2019), de la guionista i directora Paqui Méndez. Aquests documentals han contribuït a donar visibilitat a les dones esportistes i mostren la realitat del seu dia a dia, que no apareix als mitjans de comunicació. Reflecteixen també la manca de referents esportius femenins en moltes modalitats i les dificultats a les quals han de fer front les esportistes i les seues famílies.

Aquests dos documentals han estat un estímul a l'hora de posar en marxa aquest informe.

5.1 L'esport, els esports

Quan parlem "d'àmbit esportiu", estem referint-nos a una multiplicitat de manifestacions i activitats, en molt casos encaminades a la millora de la qualitat de vida de les persones i del seu espai de relació social, i al mateix temps d'un element l'educatiu i formatiu per a la vida de dones i xiquetes, molt especialment. La proposta d'ordenació que planteja la investigadora i pedagoga Benilde Vázquez¹, pot ajudar a compartimentar els diferents models de pràctica esportiva en: esport d'oci i salut, esport escolar i universitari, esport federat, esport de competició i alt nivell, la formació de professionals de l'esport, la gestió esportiva i l'esport professional, com suggereix la Sra. Chus López Cañete.

Per altra part, trobem que les societats actuals han convertit també l'esport en una mena "d'article de consum", qüestió que ha propiciat un fort desenvolupament del

¹ Vázquez-Gómez, Benilde y Alfaro-Gandarillas, Eida (2020). La participación de las mujeres en el último tercio del siglo XX y la ruptura de estereotipos en el deporte. Nuria Puig-Barata y Andreu Camps-Povill (Ed.) *Diálogos sobre el deporte, 1975-2020* (pp. 202-221) Barcelona, Inde.

seu potencial econòmic. Tant és així que, en ocasions, es pren l'estructura i organització dels equips esportius com a referència per a la planificació d'equips de treball. Aquest aspecte, però, requeriria d'una anàlisi detallada i no és l'objecte del present informe, tot i tindre un fort impacte sobre el desequilibri existent pel que fa a les inversions destinades al foment i la promoció de l'esport femení.

Centrarem el focus en l'anàlisi dels obstacles que dificulten la igualtat efectiva dins l'àmbit esportiu, en millorar la visibilitat de l'esport femení, conèixer les dades, xifres i estadístiques, que ens allunyen de percepcions errònies, com apuntava Chus López Cañete.

No resulta, però, senzill l'accés a dades sistematitzades i organitzades, degut a la fragmentació de les fonts, més encara si parlem de dades territorialitzades: CSD, INE, Generalitat Valenciana, Càtedra d'Estudis Esportius de la Universitat Politècnica de València, la Universitat de València, el DOGV, etc.

En aquest sentit, i gràcies a l'oportunitat de la seua recent publicació, el CVC ha tingut ocasió de comptar amb una eina d'anàlisi, fonamental, amb profusió de dades i un corpus expositiu, ampli i rigorós. Parlem de l'Informe *Dona i Esport a la Comunitat Valenciana – Gènere, desigualtats i bones pràctiques per a la igualtat*, promogut per la Càtedra d'Estudis Esportius de la Universitat Politècnica de València i la Direcció General d'Esport de la Generalitat Valenciana, elaborat per un equip investigador del departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València, encapçalat pel professor Antonio Santos Ortega. La seua ponència a la taula rodona del CVC, *Dones i Esport*, condensa part d'aquest treball.

5.2 Esport d'oci i salut, escolar i universitari

L'accés i la pràctica de l'esport d'oci i salut, que també podríem anomenar esport de base, ofereix un corol·lari ben significatiu d'alguns dels entrebancs als qual s'enfronten les dones. Estan molt condicionats per les desigualtats socioesportives (com ara l'organització social del temps, la divisió del treball, els rols familiars, i el sistema educatiu), en paraules d'Antonio Santos.

El desequilibri que arrossega la societat en general quant al repartiment de les tasques de cures i la conciliació familiar, és innegable. Tasques que recauen majoritàriament sobre les dones, entorpidint que disposen d'un temps per a si mateixes i d'una

vertadera i lliure capacitat de decisió per a desenvolupar la seua professió en l'àmbit esportiu, com recalca Chus L. Cañete.

En aquest sentit, l'equip d'investigació del departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València, amb el professor Santos, fa referència a **tres grans fractures** que condicionen i limiten la pràctica esportiva de les dones:

La primera fractura *es produeix en l'adolescència i les edats joves, amb un abandó molt pronunciat de l'esport que s'inicia entorn dels 14 anys i prossegueix durant els anys de joventut.*

És un període molt intens de creació d'estereotips en l'esport, que es difonen en la interacció entre xics i xiques als patis d'esbarjo; també en les famílies (que reconduïxen a les xiques a esports de menys risc físic); en els mitjans de comunicació, que visibilitzen menys a les dones esportistes; en els models esportius d'entrenament competitiu a ultrança; en la falta de continguts de gènere en la formació dels tècnics esportius i en la masculinització en molts nivells de la formació.

La manca de referents en aquesta etapa deixa les joves orfenes de models, per això és fonamental la visibilització de l'esport femení als mitjans de comunicació i també als currículums escolars.

La segona fractura *comença amb el final de la joventut (amb el pas a la vida adulta) entorn de la trentena, quan les dones viuen canvis en l'esfera laboral i en les responsabilitats familiars.*

L'arribada de noves responsabilitats (lligades en ocasions a la maternitat i a la intensificació del treball assalariat) allunya a les dones de l'esport. Encara que poguera semblar que això afecta per igual a tots dos sexes, no és així: en l'enquesta d'Actituds i Pràctiques Esportives de les Dones a Espanya en 2006, un 72% de les dones redueix o abandona la pràctica esportiva quan arriba la maternitat, mentre que el percentatge per als homes és del 47%. En aquesta segona fractura, allò que allunya a les dones de la pràctica esportiva són els usos i l'organització social del temps.

Les solucions per a afrontar aquestes desigualtats passen, necessàriament, per conciliar temps esportius, temps familiars i temps laborals.

Sí es vol potenciar la igualtat esportiva de les dones, és necessari actuar paral·lelament en dues direccions: 1/potenciar l'esport lligat als temps de treball i 2/equilibrar

el repartiment del temps de treball domèstic entre homes i dones per a reduir la bretxa en temps d'oci, que afavoreix clarament als homes.

La tercera fractura *es produeix en les dones de més de 45 anys i amb una extracció de classe modesta, dedicades preferentment al treball domèstic. Aquesta conjunció de l'edat i la classe social determina un col·lectiu de molt escassa activitat físicoesportiva.*

Aquest grup de dones ha sigut el col·lectiu més desfavorit en el procés d'incorporació esportiva que han viscut les dones en aquests últims 25-30 anys... La idea de posar-se en forma, realitzar una pràctica saludable i tindre una dedicació pròpia en el temps d'oci, relaxant i tonificant per a la vida quotidiana (model al qual han accedit moltes dones en aqueix període) no ha arribat a les dones en pitjors situacions socials que conformen aquesta tercera fractura... i que pateixen el que podríem dir "exclusió esportiva".

És una exclusió molt invisibilitzada, que a penes es contempla com un problema social, a la qual es dediquen pocs recursos i que, no obstant això, té repercussions serioses. L'Enquesta Nacional de Salut (2017) mostra que les dones d'aquestes edats acumulen les taxes de sobrepès més elevades i els nivells d'activitat física més baixos en el conjunt de les dones. A més, presenten consums elevats de fàrmacs per al dolor, relaxants musculars i antidepressius. Les seues consultes mèdiques més freqüents estan relacionades amb osteoporosis, problemes cardíacs i mentals. Accedir a l'activitat físicoesportiva podria portar a aquestes dones molts avantatges en termes de salut física i mental i de sociabilitat.

El camí cap a la igualtat de gènere en l'esport no serà complet fins que no incloga a aquests grups de dones que han quedat pràcticament al marge de l'activitat esportiva.

Una dada complementària provinent de l'*Enquesta d'Hàbits Esportius* (2020), indica que en un any difícil per a l'esport i marcat per la pandèmia, el nombre de persones en general, i de dones en particular, dins de tots els segments d'edat que han començat a practicar esport, s'ha vist incrementat. L'impacte del COVID-19, passat el període de confinament, ha marcat una clara evolució dels indicadors de pràctica esportiva. En molts casos, senzillament caminant.

5.3 Esport federat, de competició i alt nivell. Gestió esportiva

Els avanços aconseguits, pel que fa al marc legal i les normatives vigents, estan resultant insuficients per portar la pràctica esportiva a un terreny més equitatiu: aquesta és la conclusió a la qual arriben els estudis de referència, en analitzar les dades, i aquest va ser també el criteri de les quatre persones especialistes convocades a la taula rodona del CVC.

A la Comunitat Valenciana, pel que fa a les llicències esportives federades, les corresponents a dones són un 20.4%, enfront d'un 79% de llicències masculines².

Alarmant resulta l'escassa presència de les dones als espais de presa de decisions, les direccions esportives i de les federacions, contrastant amb el nombre de dones esportistes³:

- % dones Presidentes de federacions esportives olímpiques 4%
- % dones Vicepresidentes en aquestes mateixes federacions 13%
- % dones Junta Directiva del Comité Olímpic Internacional 20%
- Federacions que han elaborat plans específics d'igualtat 22%
- Federacions nacionals sense plans de prevenció de violència-assetjament 41%
- % Periodistes dones acreditades en les Olimpíades de Rio 15%
- % Entrenadores registrades en federacions olímpiques a Espanya 29%
- Entrenadores en equips en campionats universitaris (2018) 20%
- Entrenadores en equips en campionats d'edat escolar (2018) 28%
- % dones que practiquen esport federat CV (2019) 19%
- % dones esportistes en federacions d'esport amb discapacitats (CV) 28%
- % Dones esportistes alt nivell (2019) 37% del total
- % Alumnes matriculades Facultat d'Activitat Física i Esports (UV) 22%

Tot i l'especificitat de les recomanacions contingudes en la *Guía para incorporar la igualdad en la gestión de las Federaciones Deportivas. CSD 2012*, aquest és el balanç corresponent a l'any 2019⁴:

2 *Anuario de estadísticas 2019*. Ministerio de Cultura y Deporte, facilitada per Chus López Cañete.

3 Dades oficials DeporteData (2018-19), facilitades per Antonio Santos.

4 Dades oficials CSD (2019) facilitades per l'esportista Tere Saurí.

¿Cuál es el peso de la mujer en las juntas directivas y las comisiones delegadas de las federaciones?

En porcentaje.

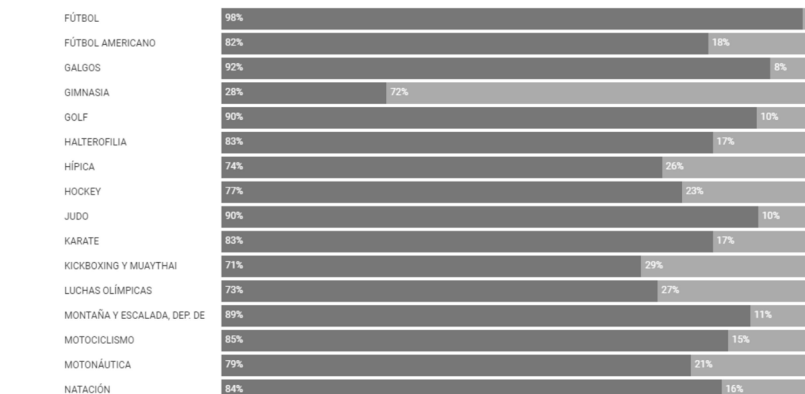
■ Hombres ■ Mujeres

¿Cuál es el peso de la mujer en las juntas directivas y las comisiones delegadas de las federaciones?

En porcentaje.

■ Hombres ■ Mujeres

Les xifres son eloqüents i evidencien l'escassa participació de les dones als òrgans executius de les federacions.

Un dels projectes d'investigació més exhaustius de la Unió Europea sobre el tema d'igualtat de gènere en l'esport –*All In, cap a un equilibri de gènere en l'esport*– conclou el capítol dedicat a Espanya amb un judici inequívoc: “L'esport espanyol està governat per homes”, com relata Antonio Santos.

Hi ha millores, però necessitem canvis substancials.

5.3.1 El futbol femení

Amb data 15 de juny de 2021, a pocs dies de la celebració al CVC de la taula rodona *Dones i Esport*, que fonamenta el present Informe, el Consell Superior d'Esports, declarava la professionalització de la primera divisió del futbol femení. Una declaració que, tot i ser esperada, obria nombrosos interrogants i plantejava un any de transició per a la seua entrada en vigor.

Una de les qüestions espinoses que haurà d'encarar serà l'abisme de la diferència salarial, respecte a la lliga masculina. L'acord existent fins ara al futbol femení, establia un salari mínim de 16.000 euros, sense dedicació plena, només al 75%. Les declaracions de diverses professionals al respecte eren inequívokes: “Si volen que les futbolistes siguin professionals han de tindre un sou que els done per a viure”, explicava Carlota Planas, agent de jugadores, al mitjà esportiu *Palco23*.

Al votant del futbol femení es mouen un gran nombre d'estereotips i prejudicis no menors.

El mite que el futbol femení no interessa es pot desmuntar fàcilment si analitzem les xifres rècords d'audiència televisiva i les xifres d'assistència als estadis (pel que fa a les dos temporades prèvies a la pandèmia), per presenciar no solament partits de les seleccions, sinó partits dels clubs, tant al territori de la CV, com a l'Estat Espanyol i a la resta d'Europa, recordava l'esportista Tere Saurí, que ha viscut el futbol femení en primera persona.

Un altre fals mite és que el futbol femení no genera (en clara al·lusió a l'aspecte econòmic), tal com refereix la Sra. Saurí, si el futbol femení es presenta de la forma adequada i en els espais i plataformes adequades, interessa i genera. Una prova

d'això són els contractes de patrocinadors a l'esport femení, no sols a la CV, sinó a tot l'Estat i la resta del món.

Un breu apunt: malgrat l'escletxa salarial, l'única secció que no genera pèrdues i és capaç d'autoabastir-se econòmicament, és la secció de futbol femení del Barça, tal com assenyala Tere Saurí.

Pel que fa als òrgans executius, el futbol reproduïx l'estructura que hem apreciat a la resta d'esports. Tot i la capacitat demostrada per les dones als àmbits de la gestió, la direcció, l'arbitratge o l'entrenament, la manca de representació femenina als espais de presa de decisions és molt lluny dels criteris que recomanen les normatives en vigor.

FIFA	36 MEMBRES	UEFA	26 MEMBRES
	30 HOMES		24 HOMES
	6 DONES		2 DONES

REIAL FEDERACIÓ ESPANYOLA DE FUTBOL
38 MEMBRES 34 HOMES 4 DONES

FEDERACIÓ DE FUTBOL COMUNITAT VALENCIANA
CAP DONA

Contrastant amb aquesta realitat, socialment existeix la percepció que la igualtat entre homes i dones ja està aconseguida, i que és una qüestió sobre la qual no cal continuar parlant, però *les desigualtats esportives de les dones són hui una qüestió oberta, irresolta i actual*, en paraules del professor Santos i el seu equip investigador, coincidint novament amb l'opinió de la resta de ponents.

Aquest va ser també l'objecte d'una conferència oferida per la Càtedra d'Estudis Esportius de la Universitat Politècnica de València, amb el revelador títol "Per què continuar parlant de les desigualtats de les dones en l'esport?", celebrada al mes de març de 2021.

5.4 La formació de professionals de l'esport

Les xifres no fan més que corroborar les tendències: així, el Departament d'Educació Física i Esports, de la Universitat de València, que és el lloc on es forma al professorat d'educació física dels col·legis i a altres tècnics esportius, comptava l'any 2019, amb 66 professors, dels quals només 10 (15%) eren dones. La manca de continguts de

gènere en la formació del personal tècnic esportiu i la masculinització en diferents nivells formatius, resulten determinants a l'hora d'atraure l'interés de xiquetes, joves i dones en edat adulta. La reflexió és inevitable i ens aboca a preguntar-nos si està el sistema d'ensenyament posant els mitjans suficients per a evitar l'abandó de les dones i per a propiciar la igualtat. L'informe *Dones i Esports a la CV*, ha dedicat bastants pàgines a plantejar aquests interrogants i a explorar vies per a donar respostes a aquests problemes, tal com remarca el professor Santos.

5.5 L'esport adaptat

És fonamental que les administracions, gestores i gestors, entenguen la necessitat de continuar apostant pel foment de l'esport adaptat. No podem oblidar-nos de "la igualtat davant la llei, sense que pugui prevaldre cap discriminació per raó de naixement, raça, sexe, religió, opinió o qualsevol condició o circumstància personal o social".

Les persones amb capacitats diferents han de poder accedir al gaudi i els beneficis que proporciona la pràctica esportiva, a més de la importància de l'esport en la construcció de societats més tolerants amb les diferències i més inclusives. Important és també l'establiment de sinergies de col·laboració públic-privada que facen possible programes d'esport adaptats per a tot tipus de persones, sense oblidar la necessitat d'una major insistència en la incorporació de les xiquetes, joves, i dones en edat adulta, tradicionalment molt discriminades.

Esport adaptat i accessible també per aquelles persones que vullguen optar a l'alta competició. Els darrers Jocs Paralímpics de Tòquio s'han saldat amb un medaller de 36 metalls espanyols, 15 en proves femenines i els 21 restants aconseguits per homes. Les dones es van fer amb el 41 per cent de les medalles de l'Equip Espanyol, malgrat ser el 33% dels components de la delegació. *Font: Diari esportiu Marca.*

6. El tractament als mitjans de comunicació

El tractament que rep l'esport femení als mitjans ha evolucionat però està encara lluny d'un abordament lliure d'estereotips, prejudicis i pràctiques patriarcal.

Hem mantingut una síntesi de l'exhaustiva exposició de la Sra. Anna Gimeno en la qual podem identificar els diferents models, actituds i tractament marcadament desigual, fins i tot lesiu, emprat per alguns mitjans de comunicació. Malauradament, a nivell social hem arribat a naturalitzar alguns d'aquestes models de comunicació, per

la freqüència amb la qual són utilitzats. És tasca de totes i tots reconèixer-los i fer-los desaparèixer de l'àmbit comunicatiu.

Invisibilitat de l'esport femení. *L'espai dedicat als mitjans de comunicació a l'esport és ocupat majorment per l'esport masculí. L'esport masculí per excel·lència ocupa la major part de les pàgines i dels minuts esportius en els diferents mitjans. En general, en qualsevol esport els homes protagonitzen les portades, les informacions destacades a ràdio i televisió i la major part de les pàgines.*

Excepcionalitat. *La participació de les dones en competicions esportives i els seus èxits, reben un tractament com a esdeveniments excepcionals. D'aquesta manera el missatge que es trasllada i que s'interpreta és que la presència de les dones en l'espai públic, habitualment ocupat pels homes, és una anormalitat, és a dir, que no estan de ple dret en un espai que també els correspon sinó que estan ocupant un espai natural dels homes.*

Aquest tipus de tractament, a més, en moltes ocasions omet el nom propi de la dona esportista, negant així –en ocultar el nom propi de les dones als titulars– la singularitat i els mèrits concrets de l'esportista.

Masculí universal. *Com en altres àmbits, el masculí es pren com l'àmbit de referència i es converteix en el model a seguir. Es reproduïx la idea que la competició vàlida és la masculina, fomentant el desconeixement dels èxits femenins.*

La primera dona. *"La primera dona que...". Aquesta qüestió no és exclusiva de l'àmbit esportiu i està relacionada, una vegada més, amb la resistència a considerar la presència de les dones en l'espai que no és domèstic, com una presència que no és "natural", que no té reconeguda com a pròpia de ple dret.*

Cosificació. *En l'àmbit esportiu també trobem amb massa freqüència imatges de les dones esportistes amb un tractament equiparable a un objecte, que les deshumanitza i les mostra com a objectes per al gaudi o judici de qui observa, que és subjecte de l'acció. Es solen acompanyar de textos amb judicis de valor sobre els cossos d'acord a un patró estereotipat de bellesa.*

Rànquing de bellesa. *Alguns mitjans (ABC del 15/06/2021) encara publiquen articles en els quals realitzen una exposició pública de les imatges de les dones esportistes*

tes o de les dones vinculades als homes esportistes a mode de mostrar per a establir un rànquing de bellesa, en una reducció que elimina els seus valors humans.

Hipersexualització. *La hipersexualització que es fa de les dones esportistes, és d'especial gravetat per les seues conseqüències en el desenvolupament de menors (que tenen a les figures de l'esport com a referents), la seua autoestima i autoconcepte, i per tant la seua relació amb el món i les seues possibilitats de desenvolupament saludable.*

Consisteix a ressaltar els atributs sexuals d'una persona per damunt de qualsevol altre atribut. L'experta Anna Plans⁵ relaciona aquest tractament amb algunes de les "fragilitats contemporànies, com anorèxia, bulímia, depressió, fòbia social, autolesiions i inclús suïcidi".

En aquest sentit, la fiscalia de la Comunitat Valenciana, en la seua memòria de 2020, assenyalava que "l'increment de la violència de gènere i la sexual probablement obeïska a un modelatge continu i inadequat, obtingut pels i les menors i els seus i les seues iguals a través d'Internet i les xarxes socials". La comunicació en l'àmbit de l'esport, que rep molta atenció i és considerada un model de referència per les persones adolescents, té una altíssima responsabilitat en un desenvolupament correcte, no sexualitzat, respectuós amb els drets humans, de la informació.

Deslegitimació-reducció. *És el cas de notícies que destaquen per exemple si porten maquillatge, tenen parella o són mares. La denominació habitual de "la reina de", que ens trasllada a uns mèrits desvinculats de l'esforç i les capacitats pròpies i vinculats a una herència o regal, una concessió no aconseguida per mèrits propis.*

Infantilització. *És molt habitual un tractament d'infantilització a les dones en l'àmbit esportiu. Notícies que atorguen els mèrits aconseguits per les esportistes als seus entrenadors –homes– denominar-les pel nom de pila, utilitzar diminutius per a referir-se a elles o qualificatius com "sirenita" no fan altra cosa que donar-los un tractament com si no foren adultes amb les mateixes capacitats i maduresa que els homes que es dediquen com elles a l'esport.*

⁵ Autora de *Respeta mi sexualidad*—NuevaEva Ed.—, presidenta de l'Associació de Consumidors de Mitjans Audiovisuals de Catalunya i col·laboradora de la Fundació 'Aprender a Mirar'.

Síndrome de Yoko Ono. *En l'àmbit esportiu és molt freqüent que els mitjans posen el focus en les dones dels esportistes, tant per a rànquings de bellesa, com per a mostrar o donar a entendre rivalitats entre dones, com per a mostrar-les com la causa de les fallides o baix rendiment de les seues parelles.*

6.1. Impactes comunicatius jocs olímpics Tòquio 2020

Els Jocs de Tòquio han posat de manifest algunes de les situacions abordades en el present informe. Recollirem una breu mostra del que ens han deixat els darrers Jocs Olímpics en matèria comunicativa:

LA VOZ, 26/07 2021 AP

Las imágenes hipersexualizadas de las deportistas y la decisión de la TV oficial de Tokio 2020. Services (OBS), Yiannis Exarchos, cap de les retransmissions:

“En la nostra cobertura no veurà algunes coses que hem vist en el passat, amb detalls i plans curts de parts del cos”.

Tal com recull la notícia, el Comité Olímpic Internacional no gestiona aquest tipus de normes per als esports individuals, però sí que és el responsable de l'agència OBS i controla les imatges que s'emeten des de Tòquio per al món.

D'altra banda, les gimnastes d'Alemanya van expressar una queixa contra els uniformes en considerar que explotaven la seua sexualitat i van optar per competir a Tòquio amb un que els cobria les cames fins al turmell.

Igualment, fora de l'àmbit olímpic, aquest mes, les jugadores d'handbol platja de Noruega es van negar a disputar una prova europea en biquini i en el seu lloc van utilitzar pantalons curts cenyits. Van ser multades per infringir les normes de vestimenta.

LA VANGUARDIA, 30/06/21 Redacció

Las atletas que estén dando el pecho a sus bebés podrán llevarlos a Tokio OLÍMPICAS Y MADRES

L'Organització dels Jocs havia prohibit a les dones esportistes portar les seues criatures, obligant-les a triar entre ser mares lactants o ser olímpiques. Les protestes de les esportistes van provocar la rectificació de l'organització dels Jocs.

PÚBLICO 26/07/21 Alejandra De la Fuente

El machismo en los Juegos Olímpicos: medios de comunicación y organizadores lo llevan al límite. Multitud de medios publican imágenes sexualizadas de algunas deportistas que participan en los Juegos Olímpicos con comentarios sobre su físico. En esta edición, algunos organizadores de la gran competición deportiva se han visto obligados a dimitir por sus comentarios machistas.

L'article recull com el passat 12 de febrer de 2021, el president dels Jocs Olímpics de Tòquio 2020, Yoshiro Mori, va haver de demanar disculpes i dimitir per uns comentaris masculistes en relació a la quota femenina en el Comité Olímpic del Japó.

Un mes després, Hiroshi Sasaki, fins a març 2021 director artístic per als Jocs Olímpics de Tòquio, va haver de dimitir en fer-se pública la seua intenció que l'actriu japonesa Naomi Watanabe 'descendira des del cel vestida de porc en la cerimònia d'inauguració'. La presidenta del comitè organitzador dels Jocs va haver de demanar disculpes: "Fer broma sobre l'aparença és molt inapropiat".

En els Jocs de Rio de Janeiro, en 2016, la sexualització de les esportistes va arribar a nivells molt alarmants. Alguns diaris van haver de rectificat i/o esborrar les seues publicacions degut a les queixes que van rebre. El periòdic *El Mundo* va publicar un article titulat "La lista de buenorras internacionales en los Juegos Olímpicos de Rio". L'Associació de Dones en l'Esport Professional (AMDP) va fer pública la seua resposta amb una carta oberta: "No són *buenorras*, són esportistes olímpiques". Al poc temps, el mitjà va canviar el titular a: "La lista de las atletas olímpicamente atractivas"

EL PAÍS 28/07/2021 Manuel Jabois

Simone Biles no está bien y el mundo está un poco mejor

L'article recull l'honrosa decisió de l'esportista al dia següent de la seua renúncia a completar la final per equips. La medallista olímpica i una de les més grans esportistes, ens va donar una lliçó sobre l'ètica de l'esport i la importància del respecte a la pròpia persona, mentre alguns la qualificaven de "dèbil o incapaç".

PÚBLICO 30/07/21 Anita Botwin

Biles ha ganado

Amb aquest concís i diàfan titular, un article d'opinió que posa en valor la valentia d'una jove esportista enfront de les pressions a les quals estan sotmeses les figures

d'elit i els problemes de salut mental derivats. Porta al record la història de la gimnasta Nadia Comaneci que l'any 1989 va fugir d'un tracte vexatori i de la tenista japonesa Naomi Osaka, guanyadora en quatre ocasions del Gran Slam i número dos del món que va prendre la decisió de retirar-se per raons similars a les de Simone Biles.

L'article posa el focus sobre la salut mental i la necessitat d'atenció i implicació per part de les administracions. Senyala també la mala praxi i la mirada desqualificadora per part del cap d'opinió d'un conegut mitjà de comunicació estatal.

LA RAZÓN 26/07/21 Francisco Martínez

La admiradora de Nadal que ha destronado a Ledecky en los 400 libres

En aquesta capçalera el nom d'Ariarne Titmus, la guanyadora olímpica a Tòquio, no apareix i queda reduïda a ser "l'admiradora de Nadal". L'article comença descrivint l'alegria del seu entrenador, com si fora ell el protagonista. Més endavant, torna a referir-se a Titmus com "la pupil·la de". L'anterior medallista en Rio és "la reina destronada". La peça periodística acaba dient que l'entrenador de Ariarne Titmus "té motius més que suficients per deixar-la anar a veure a Rafa (Nadal)".

La nadadora australiana Ariarne Titmus és major d'edat i guanyadora d'un or olímpic.

EL PERIÓDICO DE ARAGÓN 27/07/2021 Sergi López Egea

La plata de una madre. Maialen Chourraut logró ayer la tercera medalla española y la tercera de su carrera, una hazaña que ha compaginado criando a su hija Anne de ocho años.

L'Associació de Periodistes per la Igualtat responia: "...Es medallista olímpica, una deportista triunfadora. Madre cuando está con sus hijos y ahora no viene a cuento". Quan assistim a les narracions dels triomfs de les figures masculines de l'esport, no és habitual trobar referències a si crien fills o filles, l'esforç que això els suposa, l'edat de les criatures o com s'organitzen per compaginar la seua paternitat amb el desenvolupament de les activitats professionals.

Conclusions

La pràctica esportiva proporciona una millora exponencial en les condicions de vida de les persones, aporta experiències de benestar físic i mental i contribueix a adquirir major consciència del propi cos i a tindre'n cura. L'esport, a més, és una activitat essencial, reconeguda pel Congrés dels Diputats i prompte per la nova Llei de l'Esport.

Garantir l'accés de les dones a la pràctica esportiva en tots els àmbits i els segments del seu recorregut vital, així com una presència equitativa en els òrgans de gestió, es torna inexcusable.

Malgrat l'existència d'un marc normatiu ampli i els esforços realitzats des de les administracions en els darrers deu, quinze anys per aconseguir una presència més equitativa de les dones a l'àmbit esportiu, les estadístiques i la realitat ens mostren un panorama d'avanços excessivament lents.

L'opinió de les quatre persones ponents a la taula rodona *Dones i Esport*, va ser unànime en afirmar que queda un llarg camí per arribar a la igualtat real entre homes i dones, també a l'àmbit esportiu. Aquesta opinió concorda amb les conclusions dels estudis i informes especialitzats.

Sovint trobem que les lleis i les normatives recullen mesures que en la pràctica no han acabat mai d'implementar-se o tenen pendent el seu desenvolupament. Massa sovint certes inèrcies socials que tradicionalment han privilegiat els homes, es resisteixen als vents de la igualtat. Correspon als governs garantir allò que avala la Carta Magna: "sense discriminacions de cap tipus per raons de sexe..." Correspon a les gestores i gestors de les polítiques públiques donar passes decidides perquè la igualtat i l'equitat deixen de ser aspiracions i es convertisquen en realitat.

Si el marc legal per si sol, no ha estat suficient per avançar al ritme que la societat reclama, els governs han de promoure, regular i garantir el seu compliment, a més de duplicar l'esforç amb mesures de caràcter transversal i capacitat d'arribar de manera més efectiva al major nombre de ciutadanes i ciutadans.

En aquests moments, quan algunes veus voldrien fer retrocedir els drets aconseguits amb tant d'esforç, i fora de les nostres fronteres es pretén fins i tot negar i arrabassar els drets de la meitat de la població, les societats democràtiques i avançades tenim el deure de revalidar el nostre compromís amb la igualtat i treballar amb la força cohesionadora de la intel·ligència col·lectiva per il·luminar un present i un futur més digne i més equitatiu per a totes i tots.

Per tot això, i després d'escoltar els suggeriments de les persones expertes que ens van acompanyar en la reflexió, el CVC eleva les següents recomanacions.

Recomanacions

- Creació d'un "Observatori de l'esport femení de la Comunitat Valenciana", amb recursos per a desenvolupar anàlisis, seguiment i control de les activitats esportives, elaboració d'informes de participació i avaluació del compliment de programes, entre altres.
- Incrementar les inversions públiques encaminades a facilitar l'accés de les dones a la pràctica esportiva en tots els segments d'edat, amb especial atenció a partir dels 45 anys.
- Fomentar la col·laboració públicoprivada i el desenvolupament de programes i inversions destinades a promoure l'accés de les dones a la pràctica esportiva.
- Inclusió de mesures de conciliació i maternitat per a dones esportistes, en la Llei 2/2011, de 22 de març, de l'esport i l'activitat física de la Comunitat Valenciana.
- Compliment rigorós dels plans contra l'assetjament sexual a l'esport.
- Seguiment i compliment rigorós de les lleis existents, així com les normatives que regulen la igualtat i la participació equitativa en els òrgans esportius.
- Seguiment dels programes "Dona i Esport", de les diferents federacions esportives de la CV.
- Implementació de continguts específics de foment de les dones en l'esport en la Facultat de l'Activitat Física i Esport i Famílies Professionals de l'Esport.
- Reforçar els continguts de gènere i la formació del personal tècnic.
- Frenar l'abandó de les joves en els seus primers passos en l'esport federat.
- Sistematitzar la investigació i la informació estadística.
- Fomentar la responsabilitat esportiva de les empreses; afavorir la fusió de temps esportius i de cures.
- Inclusió en els dissenys curriculars del llegat de les dones en l'àmbit esportiu.
- Millorar la dotació econòmica i de recursos humans especialitzats, per a la incorporació de la coeducació al sistema educatiu valencià.
- Activació de l'Observatori de publicitat/mitjans de comunicació amb recursos suficients per a desenvolupar un seguiment dels mitjans en relació al tractament de tot tipus de continguts des d'una perspectiva de gènere.
- Facultar a l'Observatori, en atenció a criteris objectius, per a l'emissió d'informes anuals o una memòria anual sobre l'aplicació de la perspectiva de gènere als mitjans valencians, entesa com un tractament respectuós amb els drets humans de les

dones, imprescindible també per a un exercici rigorós plural i just del periodisme i la comunicació.

- Vincular la contractació de publicitat institucional a haver rebut un informe positiu de l'Observatori de publicitat i mitjans, de manera similar a com s'ha fet –amb caràcter legislatiu– amb la contractació de publicitat institucional als mitjans que insereixen publicitat sobre prostitució.
- Incentivar la implicació dels mitjans en la formació del seu personal per a l'aplicació d'una perspectiva respectuosa amb els drets humans. S'establirà una valoració en l'informe anual de l'Observatori i la negativa dels mitjans o l'absència d'activitats formatives en perspectiva de gènere al seu personal, serà objecte de valoració negativa.
- Compromís públic de les empreses de comunicació en relació a una cerca activa de l'erradicació del sexisme als mitjans i l'activació de bones pràctiques identificades a la memòria anual de l'Observatori.
- Primar les bones pràctiques dels mitjans que donen passos de rellevància en l'aplicació de la perspectiva de gènere, de manera que obtinguen valoració positiva per a optar a les contractacions amb l'administració pública.

Aquest Informe es remetrà, seguint el protocol habitual, a la Direcció General d'Esports de la Generalitat Valenciana, a l'Ajuntament de València, a la Federació Valenciana de Municipis i Províncies, Federació Regional d'Esports, al Col·legi Oficial de Llicenciats en Educació Física i en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport de la Comunitat Valenciana, a les Universitats públiques i privades de la CV, Associació per la Co-educació, Unió de Periodistes, al Consell del Audiovisual, a la Direcció General de la CVMC i al comitè d'empresa de la CVMC.

ANNEX 1

Abans de concloure una ullada al nostre entorn

Resulta fonamental conèixer els èxits del València Basket, equip campió de la *Eurocup Women 2020-21*; saber del Levante Femení o el CF València femení; conèixer el nom d'esportistes com Concha Montaner (atletisme), Anabel Medina (tennis), Isabel Fernández i Miriam Blasco (judo), Ana Sanchis i Sandra Alonso (ciclisme), Lidia Simón (pilota), Anna Montañana (bàsquet), Liliana Fernández (vòlei), Lola Riera (hoquei) Yurema Requena (aigües obertes), Silvia Navarro (handbol), Mª José Silvestre (ciclisme ultrafons).

Conèixer el treball de Cristina Mayo entrenadora i seleccionadora nacional d'handbol que va marcar una època daurada per a l'esport femení a la CV.

Saber d'Ana Belén Giner de Borbotó, entrenadora i capitana de la selecció femenina de pilota i referent d'aquest esport, pionera quan no existien dones jugadores de pilota, i peça imprescindible per aconseguir que hui hi haja 450 dones federades i milers de xiquetes jugant gràcies al programa Pilota a l'Escola⁶.

Impossible anomenar-les a totes, però elles constitueixen els referents necessaris per les dones i la societat en general.

A totes elles, moltes gràcies i molts èxits!

Referències periodístiques

<https://www.palco23.com/entorno/la-mujer-tira-del-boom-del-deporte-provocado-por-el-confinamiento.html>

<https://www.palco23.com/competiciones/maria-teixidor-hay-que-dar-espacio-al-futbol-femenino-y-generar-la-inversion-suficiente.html>

<https://www.palco23.com/competiciones/un-deporte-femenino-de-masas-camino-del-mil-millones-de-dolares-de-ingresos.html>

<https://elpais.com/deportes/2020-09-26/la-pilota-valenciana-el-nuevo-dominio-de-las-mujeres.html>

<https://www.superdeporte.es/polideportivo/2020/03/13/valencia-vii-copa-mundo-frontenis/445760.html>

<https://es.besoccer.com/noticia/la-final-de-la-champions-femenina-tuvo-record-de-audiencia-993932>

Las imágenes hipersexualizadas de las deportistas y la decisión de la TV oficial de Tokio 2020 | Poli | La Voz del Interior

Juegos Olímpicos Tokio: Las atletas que estén dando el pecho a sus bebés podrán llevarlos (lavanguardia.com)

El machismo en los Juegos Olímpicos: medios de comunicación y organizadores lo llevan al límite | Público (publico.es)

<https://elpais.com/opinion/2021-07-28/simone-biles-no-esta-bien-y-el-mundo-esta-un-poco-mejor.html>

<https://www.larazon.es/deportes/juegosolimpicos/20210726/alaxhjbobcrpfn7m3qtuywei.html>

Altres referències bibliogràfiques

Anuario de estadísticas deportivas 2019- División de Estadística y Estudios, Secretaría General Técnica Ministerio de Cultura y Deporte

6 <https://elpais.com/deportes/2020-09-26/la-pilota-valenciana-el-nuevo-dominio-de-las-mujeres.html>

- Consejo Superior de Deportes (CSD) (2015) Situación de la Mujer en el panorama deportivo español e internacional. Subdirección General de Mujer y Deporte <https://sede.educacion.gob.es>
- Diàlegs sobre l'esport (1975-2020) 2020, Generalitat de Catalunya. Secretaria General de l'Esport. Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya. Observatori Català de l'Esport
- Encuesta de Hábitos Deportivos 2020 | **Síntesis de resultados** Catálogo de publicaciones del Ministerio: www.culturaydeporte.gob.es Catálogo general de publicaciones oficiales: <https://cpag.mpr.gob.es>
- Marugán, Begoña (2019) El deporte femenino, ese gran desconocido Instituto de estudios de género, Universidad Carlos III Madrid
- Santos Ortega, A.; Grau Muñoz, A.; Muñoz Rodríguez, D. (2021). Dona i esport a la Comunitat Valenciana. Gènere, desigualtats esportives i bones pràctiques per a la igualtat. Editorial Universitat Politècnica de València.

CULTURA DEPORTIVA. CONSIDERACIONES SOBRE LA ACTUALIDAD

Css. Ciències

Aprovació: Ple, 24 maig 2021

1. Antecedentes

El CVC, consciente de la importancia de la actividad física y el deporte en el bienestar social y en la salud y de su acepción cultural en suma, no ha abordado hasta la fecha una reflexión propia al respecto con carácter general. Aunque consta el Informe *El ejercicio físico y algunos aspectos del deporte* de 2006, a propuesta de la Comisión de las Ciencias. Con carácter más específico, y elaborado también por la Comisión de las Ciencias, en sesión plenaria de 30 de junio de 2008, el CVC aprobó el Informe sobre *El uso de la bicicleta como medio de transporte urbano*.

Las especiales circunstancias por las que transitamos han provocado de nuevo la atención de la Comisión de las Ciencias acerca de aquella tan conocida máxima *mens sana in corpore sano* y el estado del arte de la práctica de la actividad física y el deporte en la Comunitat.

2. Marco documental de referencia

No es muy extenso el marco propiamente legislativo, aunque cabe recordar que sin embargo la actividad física y el deporte están contemplados en el art. 43.3 de nuestra Constitución indicando expresamente que «Los poderes públicos fomentarán la educación sanitaria, la educación física y el deporte».

Precisamente en esta situación de pandemia, el pasado 18 de febrero, la Comisión de Cultura y Deporte del Congreso de los Diputados ha aprobado la “Proposición no de ley relativa a la urgente necesidad de declarar la actividad física y deporte como actividad esencial tras la crisis sanitaria ocasionada por el COVID-19”, lo que puede, en la práctica, resultar un paso decisivo, no solo en estos momentos de recuperación económica y vuelta a la normalidad, sino también un punto de inflexión en una trayectoria de cierto abandono de la cultura deportiva por parte de la Administración.

El Consejo Superior de Deportes elaboró en 2010 el “Plan Integral para la actividad física y el deporte A+D. 2010” cuyos objetivos y contenidos se resumen tal y como sigue: “el plan A+D es un instrumento creado por el consejo superior de deportes con el fin de garantizar al conjunto de la población española el acceso universal a la práctica deportiva de calidad, ayudando así a combatir el elevado nivel de sedentarismo y obesidad y a promover hábitos de vida activos y saludables”. Y pese a que las competencias en la materia están transferidas a las CCAA, como el propio plan recuerda en su undécimo capítulo, en el último de ellos establece hasta cien medidas de oportunidad, de cuyo seguimiento no tenemos noticia.

En el ámbito autonómico propio están pendientes de aprobación definitiva dos Proyectos No de Ley (PNL) sobre Incremento de las horas de educación física en la enseñanza (10.10.2019) y el conocido como “Receta deportiva” (10.12.19) en relación con una más que necesaria ley de “profesionales del deporte” que evite el intrusismo y las malas prácticas. Ambos han pasado ya por la correspondiente Comisión. Y, tras algunos intentos iniciales, la Comunitat sigue careciendo de un Plan Director de Instalaciones Deportivas que regule el uso y funcionamiento de las existentes y, en su caso, su reforma o ampliación, o la construcción de nuevos espacios deportivos.

En el ámbito municipal de València hay que referirse a “València 2010. Plan estratégico de deporte de València”, que en su propia redacción se define como “una iniciativa del Ayuntamiento de València que consiste en un proceso de análisis y reflexión sobre la situación actual de la práctica de actividad física y deporte en nuestra ciudad, proponiendo en segundo término líneas estratégicas y medidas de actuación en las que trabajar conjuntamente con el resto de agentes que intervienen.” Para ello distingue entre tres ejes o áreas temáticas: Espacios Deportivos; Deporte, Salud y Educación; y Deporte, Economía y Proyección Externa. Establece indicadores de diagnóstico y criterios metodológicos relacionados con cada una de ellas, hasta concluir en un total de ochenta medidas para su implementación. Se procedió a su revisión en el año 2015 mediante un documento llamado precisamente “Revisión 2015” que tras hacer balance del seguimiento del Plan y comprobar el cumplimiento de sesenta y cuatro de las acciones previstas, las reanuncia en un nuevo contexto socioeconómico, como literalmente expresa en su redacción: “La consideración de que el deporte y la práctica física ocupan cotas importantes de presencia en la mayoría de las sociedades actuales y, de manera especial, en nuestra ciudad es una realidad. Además, esta presencia ha cobrado tanta fuerza que el deporte se ha convertido en uno de los sistemas sociales que caracterizan la sociedad actual y uno de los referentes de mayor rango en València, lo que llevó a preguntarse qué tipo de deporte debe

fomentarse, qué tipo de deporte es el que prevalece en la mayor parte de los países y, en nuestro caso concreto, qué acciones hemos de emprender para seguir avanzando y cómo hemos de hacerlo”.

Por su especial interés, hemos considerado el trabajo de los profesores de la Universitat de València García Ferrando y Llopis Goig “Ideal democrático y bienestar personal, Encuesta sobre los hábitos deportivos en España 2010” editado por el Consejo Superior de Deportes (CSD) y el Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), así como el reciente Manifiesto del Colegio Oficial de Licenciados en Educación Física y en Ciencias de la Actividad Física y el Deporte de la Comunitat Valenciana (COLEF CV) de 10 de noviembre de 2020 (se adjunta un breve resumen como Anexo 2).

Hemos estudiado la situación específica por impacto del COVID, a partir de información reciente como la detallada en el *Estudio de Impacto COVID en el ecosistema del deporte nacional*, publicada por la Asociación del Deporte Español y el Observatorio Fundación España Activa (del que se adjuntan algunos cuadros y cifras ilustrativos como Anexo 1).

3. Objetivo de este informe

El objetivo fundamental de este Informe es declarar el compromiso del CVC con la Cultura deportiva, poniendo en valor la importancia de la práctica del deporte para la ciudadanía en su conjunto, para su bienestar y salud. Y reconocer los beneficios que produce en la economía y el empleo, en materia de igualdad y respeto al medioambiente.

Para ello hemos indagado en su historia en la ciudad de València y en la situación

en que se encuentra su desarrollo en el ámbito de la Comunitat a nivel académico, profesional, federado o privado y en los diferentes sectores de actividad. Y hemos contado en este cometido con la inestimable asistencia de los profesores Recaredo Agulló y José Campos (Reca y Pepe), ambos atletas y amigos entre sí además de colegas en docencia, que en sus comparecencias nos han proporcionado numerosa e importante información y, lo que es más relevante, un análisis crítico que nos ha permitido elaborar con el debido rigor y mayor firmeza nuestras consideraciones al respecto, y las recomendaciones que elevamos al Presidente de la Generalitat y al Conseller de Educación, Cultura, Investigación y Deporte.

4. El concepto de motricidad. Deporte y salud

El concepto de motricidad y de la evolución de la motricidad en la especie humana, popularizado por la conocida serie que ilustra esa evolución con las siluetas de un primate y un oficinista en cada extremo, fue evocada por el profesor Campos en su comparecencia con un sencillo enunciado: “Del árbol a la silla. De la cuadrupedia a la bipedestación ... hasta llegar al sedentarismo”. Y el corolario obvio de cómo la actividad física y el deporte pueden ejercer una firme actitud preventiva frente al sedentarismo funcional. Una antesala conceptual a la fuerte interrelación entre deporte y salud y, por ejemplo, de prevención de la obesidad o de mitigación de carencias vasculares, coronarias o respiratorias. De manera que es acertado concluir que la inactividad física es, en la práctica, un problema de salud. Y un problema para la sanidad pública.

Más aún, como recordaba el profesor Campos con la transformación de la práctica de la actividad física y el deporte de sistema cerrado a sistema abierto, con los nuevos hábitos sociales. La realidad que refleja el Eurobarómetro 2018, en cuanto a la práctica del deporte en los distintos países europeos; distinguiendo entre edades, sexos y ocupación laboral; identificando espacios en los que se practica; participación en competiciones; y motivos por los que no se practica, arroja una primera conclusión: los ciudadanos del norte y Centro son físicamente más activos que los del Sur y Este Europeo. Por otro lado, comparativos entre comunidades autónomas españolas vienen a coincidir en la constatación de la relevante y creciente incorporación de la mujer al deporte en las dos últimas décadas.

Los datos que corresponden a la Comunitat Valenciana la sitúan en la media nacional, con un crecimiento de más de 20% en los últimos cinco años registrados (2010/2015), y no es aventurado suponer un crecimiento semejante, o algo mayor, en el siguiente quinquenio (aun teniendo en cuenta la incidencia negativa de la pandemia). Resulta

preocupante que la incidencia de la obesidad en nuestra Comunitat no sea distinta que en el resto de España, alcanzando cotas ya muy cercanas al 40% de la población adulta, hasta el punto de que España tiene la tasa más elevada de Europa. Y que porcentajes entre la población infantil, aunque inferiores, crezcan año tras año, así como la constatación de que los valores de obesidad estén condicionados por los estudios realizados, de manera que quienes realizan estudios universitarios muestran índices de obesidad más bajos.

Práctica deportiva por Comunidad Autónoma (Anuario Estadístico del Deporte 2020. CSD)

Personas que practican deporte semanalmente según comunidad autónoma

(En porcentaje de la población total investigada de cada colectivo)

	PRÁCTICA DEPORTIVA SEMANAL					
	TOTAL		Hombres		Mujeres	
	2010	2015	2010	2015	2010	2015
TOTAL	37,0	46,2	45,4	50,4	28,8	42,1
Andalucía	33,6	45,7	43,1	50,3	24,5	41,3
Aragón	37,2	42,2	46,5	47,5	28,1	37,1
Asturias (Principado de)	31,9	40,1	38,8	46,6	25,7	34,3
Baleares (Illes)	43,6	54,2	51,9	57,4	35,4	51,1
Canarias	39,0	46,8	49,4	50,6	28,8	43,2
Cantabria	32,1	44,2	39,5	50,8	25,0	37,9
Castilla y León	32,4	40,9	38,6	43,8	26,3	38,1
Castilla-La Mancha	36,4	38,6	44,7	44,6	27,8	32,6
Cataluña	39,2	50,6	46,3	53,4	32,3	47,9
Comunitat Valenciana	38,7	47,0	48,6	51,7	29,1	42,6
Extremadura	28,8	41,1	35,0	43,3	22,6	38,9
Galicia	30,1	37,4	37,3	42,5	23,3	32,8
Madrid (Comunidad de)	42,9	50,5	49,5	53,5	36,4	47,8
Murcia (Región de)	35,6	43,2	50,0	49,9	20,6	36,4
Navarra (Comunidad Foral de)	42,9	53,3	53,7	59,5	32,0	47,3
País Vasco	37,6	46,9	46,9	54,1	28,9	40,3
Rioja (La)	43,0	45,0	47,9	48,4	38,3	41,6
Ceuta y Melilla	34,7	46,7	48,1	58,2	20,8	34,9

Fuente: MCUD. Encuesta de Hábitos Deportivos en España

Lo que con acierto denominó el profesor Agulló “cultivo al cuerpo”, y su corolario indeseable del dopaje y la utilización de esteroides en algunas prácticas deportivas, puede ser consecuencia de la ausencia de control experto y reconocido, por lo que la lucha contra el intrusismo y la necesidad de una ley sobre las profesiones del deporte, resultan perentorias.

5. Aspectos sectoriales

5.1 La incorporación de la mujer al deporte

Como se ha dicho, el dato relevante en toda Europa ha sido la creciente incorporación de la mujer al deporte. España y la Comunitat Valenciana no son excepción, hasta el punto que entre 2010 y 2015 la actividad deportiva ejercida semanalmente por mujeres creció en la Comunitat en un 40%, por lo que en la actualidad superaría ya muy probablemente el 50% de las mujeres, sobre todo en las menores de 24 años. Y un incremento significativo entre 55 y 64 años. El profesor Agulló, en su minucioso recorrido por la actividad deportiva –a modo de ejemplo– en la ciudad de València desde 1800 hasta nuestros días, recuerda cómo en el primer Maratón de València en 1981, llegaron a la meta 639 atletas, de los que sólo 7 fueron mujeres. En el último celebrado, 2019, llegaron 17.262 hombres y 3.972 mujeres.

Es tal la importancia de este fenómeno, que la Comisión de las Ciencias ha acordado abordarlo de forma independiente en un nuevo Informe específico y ha iniciado el trabajo correspondiente.

5.2 Deporte adaptado

El deporte adaptado, es decir la actividad física practicada por personas con diversidad funcional, que en el terreno federal responde a la categoría de paralímpico, es tal vez uno de los campos en los que fijar mayor atención en los Planes Estratégicos en cuanto a la práctica del deporte a título personal o espontáneo por parte de la población.

La evolución en las últimas décadas ha sido extraordinaria, no solo en la vertiente competitiva, sino también en la recreativa en la que la práctica de actividad física para las personas con discapacidad tiene también como objetivos la mejora de la salud y el disfrute personal, al tiempo que una vía de inclusión social.

En la vertiente competitiva, las Paralimpiadas representan la excelencia deportiva y una oportunidad para difundir y dar visibilidad a nivel mundial al deporte adaptado y a sus deportistas. El crecimiento y expansión de este fenómeno es tal que en la primera Paralimpiada celebrada en Roma en 1960 participaron 400 deportistas representando a 23 países, y en la última, celebrada en Rio en 2016, participaron 4.328 deportistas de 160 países.

Pero quizás, lo más interesante sea la evolución y el crecimiento observado de la práctica de actividad física y deporte entre las personas con diferentes tipos de discapacidad en un plano puramente recreativo. Un crecimiento que en todo caso, deberá seguir acompañado de la creación de espacios inclusivos, la mejora de la formación de docentes y técnicos deportivos y la puesta en marcha de campañas de promoción específicas. Iniciativas conjuntas entre instituciones, públicas y privadas, no solo en el terreno estrictamente presupuestario, sino también en las políticas de actuación que tengan su foco de atención en la igualdad y la inclusión social” (J. Campos).

5.3 Deporte y territorio

Para satisfacción de la Comisión, ambos comparecientes coincidieron en declarar la importancia del territorio, sus características geográficas, climáticas, orográficas, y naturalmente culturales y el diseño de ciudades amigables y saludables, inclusivas y seguras, para incentivar la práctica de una actividad física y deportiva racional y razonable. Relacionándolo a la vez con el turismo activo y el deporte como seña de identidad.

6. Consideraciones y recomendaciones

El Consell Valencià de Cultura se reafirma en la importancia de la actividad física y el deporte en el bienestar social y en la salud y de su acepción cultural en suma. Y en declarar su compromiso con lo que denominamos Cultura deportiva, poniendo en valor la importancia de la práctica del deporte para la ciudadanía en su conjunto, reconociendo los beneficios que produce en la economía y el empleo, en materia de igualdad y respeto al medioambiente.

Y en consecuencia, acordamos las siguientes recomendaciones, en gran parte coincidentes con las preocupaciones y sensibilidades detectadas en el sector y con las propias posiciones de los expertos comparecientes:

- Reconocimiento legislativo del deporte como actividad esencial. Agilización de la tramitación de los Proyectos No de Ley (PNL) relacionados con el deporte para su definitiva aprobación parlamentaria. Elaboración definitiva del Plan Director de Instalaciones Deportivas de la CV. Revisión definitiva del Plan Estratégico València 2010.

- Fomento de la colaboración público-privada, fundaciones y clubes deportivos. Implementación de medidas para la recuperación del tejido empresarial vinculado al deporte y la actividad física e incentivación del emprendimiento deportivo.
- Acciones encaminadas a la práctica racional y segura del deporte y la lucha contra el intrusismo profesional, el dopaje y el tráfico y consumo de esteroides.
- Campañas de divulgación de la práctica del deporte en medios de comunicación, colegios, universidades y centros de la administración pública. Especialmente dirigidas a la población infantil y los jóvenes en prevención del sedentarismo y la obesidad. Los profesionales, las familias y los medios de comunicación deberían subordinar la competición al disfrute, y los resultados a la emoción de practicar el deporte elegido, en especial en las categorías más jóvenes.
- Importancia del territorio, sus características geográficas e identitarias y del diseño de ciudades sostenibles, inclusivas, amigables, saludables y seguras, para una práctica racional de la actividad física, en la que espacios verdes, orillas de los ríos y playas puedan resultar soporte urbano o rural. Impulso del turismo activo.
- Saludamos y celebramos la creciente incorporación de la mujer a la actividad física y al deporte y animamos a su estímulo, mediante la visibilización y una estrategia específica de género en materia deportiva. El CVC ha iniciado ya el trabajo en torno a Mujer y Deporte.

Este Informe se remitirá, siguiendo el protocolo habitual, a la Dirección General de Deportes de la GV, al Ayuntamiento de València, a la Federación Regional de Deportes, al Colegio Oficial de Licenciados en Educación Física y en Ciencias de la Actividad Física y el Deporte de la Comunitat Valenciana, a las Universidades públicas y privadas de la CV y a los comparecientes.

Referencias bibliográficas históricas citadas por los comparecientes

Luis Vives (1492/1540). *Tradentis Disciplinis*. 1531.
 Cristóbal Méndez (1500/1556). *Libro del exercicio corporal y de sus prouechos*. 1531.
 Jerónimo Mercurial (Hyeronimus Meercurialis) (1530/1606). *De arte gymnastica*. 1569.
 Michel De Montaigne (1533/1592). *Que sais je?* 1572-1592.
 Alexander Von Humboldt (1769/1859). *Opera omnia*.
 Iván Pávlov (1849/1936). *Conductismo*.

Anexo 1

Estudio de Impacto COVID en el ecosistema del deporte nacional. Asociación del Deporte Español y el Observatorio Fundación España Activa

Algunos datos de interés:

- Impacto económico: 12 mil millones anuales (futbol excluido).
- Impacto social: 19 millones de personas activas y 9,5 regulares (4 millones federadas).
- El COVID ha reducido un 14,6% los usuarios.
- El costo de inactividad supera los 2 mil millones en 2020.
- Las pérdidas alcanzan el 38,5% y se estiman en casi 5 mil millones.
- Se han perdido cerca de 42 mil empleos.

Y lo que es muy significativo: representa el 1,44% del PIB (España es el quinto país de Europa en esta ratio) y el 1,5% del empleo, equivalente a cerca de 300 mil personas trabajando en el sector y hasta un 73% se han visto afectadas laboralmente.

Otras cifras estimables, hoy que lamentablemente nos hemos habituado a las necrológicas, son las relacionadas con muertes por inactividad física, estimadas en más de 50 mil anuales, o los cerca de 2 mil millones de gastos directa o indirectamente derivados de ello.

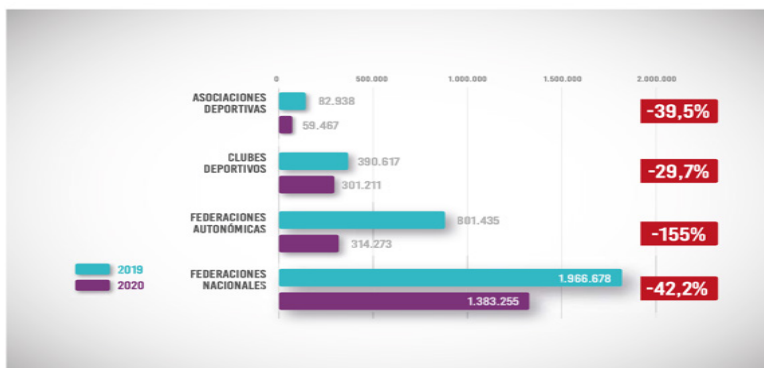

Figura 1: Reducción por efecto de COVID-19 en el volumen de personas con práctica deportiva estructurada en distintos agentes del ámbito del deporte federado entre 2019 y 2020 (valores absolutos sobre los datos reportados por las entidades participantes).

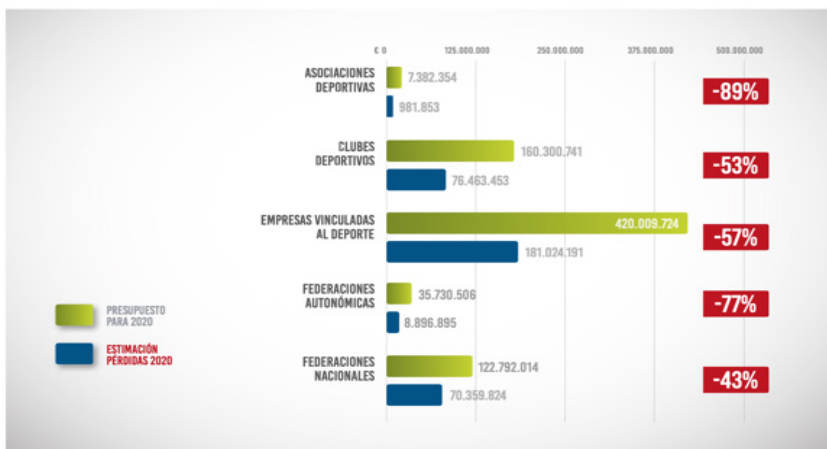

Figura 2: Reducción de ingresos estimados en el 2020 por los distintos agentes del ecosistema deportivo por efecto de la crisis del COVID-19.

Figura 3: Análisis detallado de ingresos y pérdidas estimadas para 2020.

Anexo 2

MANIFIESTO POR LA CONSIDERACIÓN DE LA PRESTACIÓN DE SERVICIOS DE EDUCACIÓN FÍSICA, ACTIVIDAD FÍSICA Y DEPORTE COMO ACTIVIDAD ESENCIAL, TAMBIÉN DURANTE LA PANDEMIA DE LA COVID-19. Ilustre colegio oficial de licenciados en Educación física y en ciencias de la Actividad física y deporte de la Comunidad Valenciana.*

- 1) Que la práctica de educación física, actividad física y deporte constituye un derecho constitucional reconocido:
 1. La Constitución Española, dentro de su Título I sobre derechos y deberes fundamentales, integra en el capítulo de los principios rectores de la política social y económica, en su artículo 43.3, que «Los poderes públicos fomentarán la educación sanitaria, la educación física y el deporte».
 2. *El Libro Blanco del Deporte de la Comisión Europea* (2007) señala el carácter esencial del deporte y su interés general.
 3. La UNESCO en su Carta internacional de 2015 reconoce que «La práctica de la educación física, la actividad física y el deporte es un derecho fundamental para todos».

- 2) Que la inactividad física es un grave problema de salud pública: La inactividad física es una de las principales causas de, al menos, 35 enfermedades crónicas (Booth, Roberts y Laye, 2012).

El ejercicio físico mejora el pronóstico de 26 enfermedades crónicas (Pedersen y Saltin, 2015).

«La carga global media de mortalidad prematura evitada por la actividad física es del 15%, lo que equivale de forma conservadora a 3,9 millones de muertes anuales» (Strain y cols., 2020).

«La inactividad física es la responsable del 13,4% de las muertes al año en España, llevándose por delante más de 52.000 vidas. Esto supone una carga económica importante para el país de más de 1.560 millones de euros, que son costeados en un 70,5% por las administraciones públicas [mientras que un 22,8% es desembolsado por los hogares españoles]». (Mayo, del Villar y Jiménez, 2017).

- 3) Que durante el confinamiento se agravó la situación respecto a la inactividad física.

* Extractos literales del Manifiesto.

- 4) Que la promoción y protección de la práctica físico-deportiva puede ser beneficiosa para disminuir el riesgo de infección, así como la probabilidad de hospitalización por COVID-19, mientras que lo contrario podría condicionar negativamente la evolución de la pandemia.
- 5) Que los datos muestran que la prestación de servicios de educación física, actividad física y deporte tiene un riesgo de contagio muy bajo.
- 6) Que la práctica físico-deportiva sin supervisión y autogestionada comporta mayores riesgos y no tiene la misma efectividad que aquella bajo la supervisión de personal cualificado.

CONSELL
VALENCIÀ
de CULTURA